

УДК 316.774; 341.01

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.148>

МІЖНАРОДНИЙ ЕНЕРГЕТИЧНИЙ ПРАВОПОРЯДОК: ДО ПОСТАНОВКИ НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНОЇ І ПРАКТИЧНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ

Гдичинський В.Б.,

кандидат юридичних наук, докторант
кафедри міжнародного та європейського права
Національного авіаційного університету
ORCID: 0009-0008-8674-5340

Гдичинський В.Б. Міжнародний енергетичний правопорядок: до постановки науково-теоретичної і практичної проблематики.

Активізація на початку ХХ ст. міжнародних і національних ініціатив багатьох держав сучасного світу у напрямі забезпечення сталого й збалансованого розвитку зумовила появу ряду актів міжнародних організацій, суттєве оновлення національного законодавства України у енергетичній та інших сферах. Значна їх частина – документи стратегічного характеру, зокрема, стосуються енергетичного сектору, забезпечення енергетичної безпеки, енергетичного правопорядку. Водночас останній феномен залишається недостатньо вивченим, йдеться про його теоретичні й практичні аспекти.

Мета статті передбачає вивчення теоретичних засад, передумов і закономірностей концептуалізації міжнародного енергетичного правопорядку, обґрунтування актуальних теоретичних і практичних аспектів, що посилюють його роль і значення. Досягненню цієї мети сприятиме виконання відповідних завдань застосування належної *методологічної основи*, що включає такі методи як діалектичний, гносеологічний, аксіологічний, порівняльно-правовий, феноменологічний, формально-логічний, синергетичний та ін. Також доцільним є використання ряду методологічних підходів (інтегративного, компаративістського, діяльнісного, інструментального, комплексного і т.д.) і методологічних принципів дослідження (об'єктивності, системності, цілісності тощо).

Відзначено, що в умовах інтеграції та глобалізації постала необхідність дослідження стану міжнародного правопорядку в цілому, міжнародного енергетичного правопорядку зокрема. Спостерігається динаміка міжнародно-правового регулювання, водночас залишаються деякі прогалини або певне відставання такого регулювання в енергетичній сфері, проблеми ефективності міжнародного енергетичного правопорядку та дієвості його гарантій. Разом з тим, вбачається необхідним детальне вивчення поняття і природи цього явища, сутнісних оз-

нак і характеристик, співвідношення з іншими різновидами міжнародного правопорядку, особливостей організації та функціонування тощо. Отже, зазначені аспекти зумовлюють продовження ґрунтовних концептуальних досліджень у даному напрямі, з урахуванням теоретичної і практичної специфіки.

Оптимальним є розуміння міжнародного енергетичного правопорядку як фундаментальної комплексної складової сучасної системи міжнародно-правових відносин, міжнародного правопорядку. Обґрунтованим є посилення його ролі й значення у сучасному світопорядку, системі міжнародного права, універсальному і регіональному рівнях міжнародно-правового регулювання тощо. Це підкреслюють періоди політико-правової, соціально-економічної нестабільності, триваючі збройні конфлікти, у т.ч. гібридні війни, агресія росії проти України, в результаті чого відбувається руйнування об'єктів енергетичної інфраструктури, порушення енергетичних й інших прав і свобод людини і громадянина, прав та інтересів держав, продовжують існувати серйозні загрози міжнародному миру і безпеці. Тому перед науковою спільнотою, експертами, посадовими особами держав і міжнародних організацій, іншими суб'єктами міжнародного права постали завдання, що потребують невідкладного розв'язання, глобального і стратегічного характеру.

Ключові слова: міжнародний правопорядок, міжнародний енергетичний правопорядок, міжнародні правовідносини, сталий збалансований розвиток, міжнародне право, принципи, засади, механізм.

Gdychinsky V.B. International energy legal order: to the formulation of scientific-theoretical and practical problems.

Activation at the beginning of the 20th century. international and national initiatives of many states of the modern world in the direction of ensuring sustainable and balanced development led to the emergence of a number of acts of international organizations, a significant update of the national

legislation of Ukraine in the energy and other spheres. A significant part of them are documents of a strategic nature, in particular, they relate to the energy sector, ensuring energy security, energy law and order. At the same time, the latter phenomenon remains insufficiently studied, it is about its theoretical and practical aspects.

The purpose of the article involves the study of the theoretical foundations, prerequisites and regularities of the conceptualization of the international energy legal order, substantiation of relevant theoretical and practical aspects that strengthen its role and importance. Achieving this goal will be facilitated by the implementation of relevant tasks and the use of an appropriate *methodological framework*, which includes such methods as dialectical, epistemological, axiological, comparative-legal, phenomenological, formal-logical, synergistic, etc. It is also advisable to use a number of methodological approaches (integrative, comparative, activity, instrumental, complex, etc.) and methodological principles of research (objectivity, systematicity, integrity, etc.).

It was noted that in the context of integration and globalization, there was a need to study the state of the international legal order in general, the international energy legal order in particular. The dynamics of international legal regulation are observed, while some gaps or a certain lag in such regulation in the energy sector, problems of the effectiveness of the international energy legal order and the effectiveness of its guarantees remain. At the same time, a detailed study of the concept and nature of this phenomenon, essential features and characteristics, correlation with other types of international legal order, peculiarities of organization and functioning, etc., is considered necessary. Therefore, the mentioned aspects determine the continuation of thorough conceptual research in this direction, taking into account theoretical and practical specifics.

It is optimal to understand the international energy legal order as a fundamental complex component of the modern system of international legal relations, international legal order. The strengthening of its role and importance in the modern world order, the system of international law, universal and regional levels of international legal regulation, etc., is justified. This is emphasized by periods of political-legal, socio-economic instability, ongoing armed conflicts, including hybrid wars, Russia's aggression against Ukraine, resulting in the destruction of energy infrastructure facilities, violations of energy and other rights and freedoms of man and citizen, rights and interests of states, serious threats to international peace and security continue to exist. Therefore, the scientific community, experts,

officials of states and international organizations, and other subjects of international law faced tasks that require an urgent solution of a global and strategic nature.

Key words: international legal order, international energy legal order, international legal relations, sustainable balanced development, international law, principles, basics, mechanism.

Постановка проблеми. З початком ХХ ст. активізувалися міжнародні та національні ініціативи багатьох держав сучасного світу у напрямі забезпечення сталого й збалансованого розвитку. Підтвердженням цього є низка актів міжнародних організацій, суттєве оновлення національного законодавства України у різних сферах життєдіяльності. Важливо, що значна їх частина є документами стратегічного характеру, зокрема, це стосується енергетичного сектору, забезпечення енергетичної безпеки, енергетичного правопорядку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українські та зарубіжні юристи-міжнародники звертаються до різноманітних аспектів міжнародного правопорядку, насамперед, це В. Базов, О. Буткевич, С. Білоцький, М. Буроменський, В. Василенко, А. Войціховський, В. Денисов, Н. Камінська, І. Лукашук, І. Забара, О. Задорожній, Т. Сироїд, Б. Остудімов, О. Переверзева, О. Вайцеховська, Д. Деттер, С. Дженкс, П. Джессеп, А. Кіссу, Г. Кларк, В. Мак Клур, Г. Лассуел, М. МакДугал, Р. Паунд, Б. Роллінг, Е. Хірш, Д. Шел і т.д. Проте доволі рідко їх увага сконцентрована на концептуалізації окремих різновидів сучасного міжнародного правопорядку, включаючи міжнародний енергетичний правопорядок.

Отже, **мета статті** передбачає вивчення теоретичних засад, передумов і закономірностей концептуалізації міжнародного енергетичного правопорядку, обґрунтування актуальних теоретичних і практичних аспектів, що посилюють його роль і значення.

Досягненню цієї мети сприятиме виконання відповідних завдань застосування належної *методологічної основи*. Йдеться про такі методи як діалектичний, гносеологічний, аксіологічний, порівняльно-правовий, феноменологічний, формально-логічний, синергетичний та ін. Також доцільним є використання ряду методологічних підходів (інтегративного, компаративістського, діяльнісного, інструментального, комплексного і т.д.) і методологічних принципів дослідження (об'єктивності, системності, цілісності тощо).

Виклад основного матеріалу. Аналіз загальним міжнародного правопорядку, становлення і розвитку його різновидів, зокрема, міжнародного енергетичного правопорядку поряд з іншими видами, зумовлює звернення до деяких іс-

нующих або перспективних концепцій розвитку міжнародного права, міжнародних відносини і світового співтовариства.

Наприклад, концепція збалансованого або сталого розвитку, що стала відповіддю на виклики часу, є альтернативою поширеній моделі сучасного розвитку, що ґрунтується на розгляді природи лише як джерела сировини для виробництва різних товарів. Вона передбачає такий розвиток країн і регіонів, коли економічне зростання, матеріальне виробництво і споживання, поряд з іншими видами життєдіяльності суспільства відбуваються в межах, які визначаються здатністю екосистем відновлюватися, поглинати забруднення і підтримувати життєдіяльність теперішніх та майбутніх поколінь. Це не технічна проблема, для розв'язання якої необхідні якісно нові технічні засоби або технології, це більше проблема зміни суспільних відносин і формування такого суспільства, що не руйнуватиме середовище свого існування. Як будь-який суспільний ідеал, концепція збалансованого розвитку є дороговказом для створення суспільства, яке буде розвиватись у гармонії з природою, а головними принципами збалансованого розвитку є: поєднання збереження природи і розвитку суспільства; задоволення основних потреб людини; досягнення рівності та соціальної справедливості; забезпечення соціального самовизначення та культурного різноманіття; підтримання цілісності екосистем. Концепція збалансованого розвитку передбачає реалізацію цілісної системи принципів діяльності, тобто системоутворюючим є принцип цілісності [1].

Така система принципів включає, на наш погляд, загальні та спеціальні принципи, що гармонійно поєднуються із такими загальнолюдськими моральними цінностями та орієнтирами як справедливість, солідарність, ліквідація бідності, недискримінація, гендерна рівність, баланс людської діяльності та збереження природних ресурсів, відкритість, захист прав людини, інноваційність, сталий розвиток, соціальна відповідальність та ін. Останній з них означає відповідальність перед теперішніми і майбутніми поколіннями, врахування соціальних потреб виробників і споживачів послуг і товарів, забезпечення безпеки і соціального захисту працівників конкретної сфери. Стосовної енергетичної сфери, енергетичної політики, а також пріоритетів міжнародно-правового регулювання наразі вкрай актуальним вбачається доцільність виокремлення згаданих орієнтирів, особливо у контексті дослідження міжнародного енергетичного правопорядку.

У науковій літературі не спостерігається єдності або уніфікованості поглядів при трактуванні категорії міжнародний правопорядок, але домінуючим було розуміння як стану фактичної

впорядкованості міжнародних відносин, що відображає реальне, практичне здійснення вимог міжнародної законності та міжнародного права [2–4].

Тобто міжнародний правопорядок пов'язується з реалізацією норм і принципів міжнародного права, його дієвістю, демонструє стан упорядкованості міжнародно-правових відносин і становить, на нашу думку, певний порядок існуючих міжнародних відносин, врегульований і забезпечений міжнародним правом.

К. Савчук, В. Денисов та інші учені підкреслювали, що система принципів і норм, які регулюють відносини держав та інших суб'єктів у міжнародному співтоваристві, становлять певний правопорядок у міжнародному праві. Законірно, що існування світу як такого вимагало винайдення нового міжнародного правопорядку, спроможного не допустити самознищення людського роду. Тому, на їх переконання, міжнародний правопорядок відзначається координаційно-правовою, а не субординаційно-правовою, тобто «горизонтальною», а не «вертикальною» структурою. Держави як правові реальності є носіями міжнародного правопорядку, тому через це світова спільнота функціонує як співтовариство держав; визначальним чинником тут є народ, адже утворює державу і підтримує її функціонування [5, с. 117–134; 6, с. 33–46].

Зрештою, на наш погляд, верховенство права значною мірою впливає на існуючу систему міжнародного права, зумовлюючи модернізацію підходів і способів міжнародно-правового регулювання і правозастосування. Безперечно, це стосується і міжнародного енергетичного правопорядку, відповідної джерельної основи і механізмів функціонування.

Відзначимо той факт, що якщо загальнотеретичні аспекти міжнародного правопорядку, його поняття і сутності, принципів і суб'єктів розкриваються у наукових розвідках, то проблематика міжнародного енергетичного правопорядку переважно залишається недослідженою.

Тут слід відзначити напрацювання Білоцького С.Д., Єделева Р.С., Забари І.М., Камінської Н.В., Остудімова Б.А. та інших авторів. Наприклад, доречним і законірними є концептуалізація енергетичної незалежності держави, енергетичної функції сучасної держави, енергетичної безпеки як самостійної наукової категорії і водночас складової національної безпеки та міжнародної безпеки, а також енергетичних прав людини, територіальної громади, організацій, держави та інших суб'єктів, відповідних обов'язків в енергетичній сфері і т.д. [7]. Зазначені питання, безумовно, мають значний вплив на становлення міжнародного енергетичного

правопорядку, національного енергетичного правопорядку, так само і наднаціонального або інтегративного енергетичного правопорядку. Дані виміри енергетичного правопорядку ще потребують ґрунтовного вивчення, з урахуванням багатогранної природи, міжгалузевого і міждисциплінарного характеру.

Проте наразі очевидним і прогресивним вбачається формування єдиного європейського енергетичного простору, інтеграції до нього України, а також розвиток міжнародного енергетичного правопорядку та європейського енергетичного правопорядку, що базуються відповідних нормах і принципах загального міжнародного права, спеціальних міжнародних договорах, а також праві Європейського Союзу тощо.

Погоджуємось, що є підстави для виокремлення енергетичної функції держав, Європейського Союзу і деяких міжнародних організацій спеціальної компетенції – Міжнародної агенції з атомної енергії (МАГАТЕ), Міжнародного агентства з відновлювальних джерел енергії (IRENA), Міжнародного енергетичного агентства (MEA), ґрунтуючись на їх установчих договорах, інших актах [8–10]. Власне у даній сфері вони становлять коло основних суб'єктів забезпечення міжнародного енергетичного правопорядку, зумовлюючи потребу детального вивчення предметно-компетенційних, об'єктно-суб'єктних та інших характеристик.

В умовах політико-правової, соціально-економічної нестабільності, триваючих збройних конфліктів, у т.ч. гібридної війни, агресії росії проти України, об'єкти енергетичної інфраструктури належать до найбільш вразливих, а їх руйнування спричиняє не лише матеріально-фінансові збитки, а й порушення енергетичних прав і свобод людини і громадянина, прав та інтересів держав, міжнародного енергетичного правопорядку та міжнародного правопорядку в цілому. Звісно, у результаті можна стверджувати про порушення, у тому числі, міжнародно-правових стандартів енергетичної безпеки, що визначаються як сукупність норм і принципів міжнародного права, що регулюють міжнародні відносини стосовно безпечного видобування, використання, транзиту, постачання, торгівлі енергетичних ресурсів, поширення про них інформації, запровадження енергозберігаючих технологій і розвитку альтернативних джерел енергії [7].

Важливим, є не лише їх дотримання, а й наявність дієвих гарантій міжнародного енергетичного правопорядку, дотримання норм і принципів міжнародного гуманітарного права, інших галузей сучасного міжнародного права, основних його принципів, що мають імперативний характер. Зауважимо, що категорії міжнародний правопорядок, міжнародний енергетичний правопорядок потребують належної концептуаліза-

ції, з огляду на теоретичне і практичне значення в умовах сьогодення, багатогранну природу і сутність, масштабність поширення і т.д.

Еволюція його розвитку демонструє, що наприкінці 1990-х років відзначались тенденції лібералізації енергетичних ринків та посилення міжнародної співпраці в енергетичній сфері у напрямі становлення і зміцнення міжнародного енергетичного правопорядку. Так, у результаті було підписано Європейську енергетичну хартію 1991 р. та Договір до Енергетичної Хартії 1994 р., тобто багатосторонні договори, що охопили чимало аспектів, у т.ч. комерційних енергетичних відносин. Наступний період з початку ХХ ст. і до сьогодні характеризується зростанням уваги до екологічних і кліматичних аспектів енергетики, розвитком відновлюваних джерел енергії. Так, Паризька угода 2015 року стала важливим кроком в інтеграції кліматичних цілей у міжнародне енергетичне право, міжнародний енергетичний правопорядок. Крім цього, відзначається формування глобального енергетичного ринку, посиленням впливу окремих суб'єктів (наприклад, ЄС, Китаю і т.ін.) у міжнародному енергетичному просторі [11-12].

Подібно до того, як і міжнародний інформаційний правопорядок, міжнародний екологічний правопорядок, міжнародний економічний правопорядок, а також інші різновиди міжнародного правопорядку універсального рівня, досліджувана категорія має вплив на різні сфери відносин, що становлять предмет міжнародно-правового регулювання. Тому необхідним надалі є привертання уваги дослідників до питань його ефективності, співвідношення вищезгаданої системи засад міжнародного правопорядку із загальними і спеціальними засадами міжнародного енергетичного правопорядку, їх механізмів забезпечення, виокремлення існуючих проблем і шляхів їх вирішення тощо.

На нашу думку, оптимальним є розуміння міжнародного енергетичного правопорядку як фундаментальної комплексної складової сучасної системи міжнародно-правових відносин, міжнародного правопорядку. При цьому потребує уточнення наукова позиція щодо віднесення цієї категорії до міжнародного економічного правопорядку, балансу інтересів та повноважень різних суб'єктів міжнародного права, інтересів виробників та споживачів енергетичних ресурсів, що вимагає врахування різновекторних чинників, створення справедливих і прозорих умов для всіх учасників міжнародних енергетичних ринків, їх стабільності й передбачуваності, регулювання транскордонних енергетичних потоків, попередження і вирішення міжнародних енергетичних спорів, а також стимулювання сталого розвитку, узгодженості політики забезпечення енергетичної безпеки різних рівнів.

Висновки. В умовах інтеграції та глобалізації постала необхідність дослідження стану міжнародного правопорядку в цілому та міжнародного енергетичного правопорядку зокрема. Спостерігається динаміка міжнародно-правового регулювання, водночас залишаються деякі прогалини або певне відставання такого регулювання в енергетичній сфері, проблеми ефективності міжнародного енергетичного правопорядку та дієвості його гарантій. Разом з тим, вбачається необхідним детальне вивчення поняття і природи цього явища, сутнісних ознак і характеристик, співвідношення з іншими різновидами міжнародного правопорядку, особливостей організації та функціонування тощо. Отже, зазначені аспекти зумовлюють продовження ґрунтовних концептуальних досліджень у даному напрямі, з урахуванням теоретичної і практичної специфіки.

Оптимальним є розуміння міжнародного енергетичного правопорядку як фундаментальної комплексної складової сучасної системи міжнародно-правових відносин, міжнародного правопорядку. Обґрунтованим є посилення його ролі й значення у сучасному світопорядку, системі міжнародного права, універсальному і регіональному рівнях міжнародно-правового регулювання тощо. Це підкреслюють періоди політико-правової, соціально-економічної нестабільності, триваючі збройні конфлікти, у т.ч. гібридні війни, агресія росії проти України, в результаті чого відбувається руйнування об'єктів енергетичної інфраструктури, порушення енергетичних й інших прав і свобод людини і громадянина, прав та інтересів держав, продовжують існувати серйозні загрози міжнародному миру і безпеці. Тому перед науковою спільнотою, експертами, посадовими особами держав і міжнародних організацій, іншими суб'єктами міжнародного права постали завдання, що потребують невідкладного розв'язання, глобального і стратегічного характеру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Цілі сталого розвитку та їх адаптація для України. URL: <https://dev.sd4ua.org/shho-take-stalij-rozvitok>.

2. Міжнародне публічне право: підручник: у 2 т. / [В.В. Мицик, М.В. Буроменський, О.В. Буткевич та ін.]; за ред. В.В. Мицика. Харків : Право, 2019. Т. 1: Основи теорії. 2019. 416 с.
3. Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право: навч. посібник. К.: КНТ, 2010. 280 с.
4. Сироїд Т.Л. Міжнародне кримінальне право: підручник. Харків, 2023. 512 с.
5. Енциклопедія міжнародного права: у 3 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко, В.Н. Денисов (співгол.) та ін.; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Т. 3. М–Я. Київ: Академ періодика, 2019. 992 с.
6. Міжнародне право у світлі динамічних змін: контури майбутнього міжнародного правопорядку: кол. монографія. Львів–Дрогобич, 2021. С. 33–46.
7. Камінська Н., Остудімов Б. Забезпечення енергетичної безпеки: теоретичні, міжнародно-правові та конституційно-правові засади: моногр. Київ, 2024. 205 с.
8. Білоцький С.Д., Єделєв Р.С. Новітні тенденції в правових засадах міжнародної енергетичної безпеки. *Сучасні проблеми розвитку міжнародного та європейського права*: моногр. / заг. ред. д.п.н., проф. В. Копійки. К., 2023. С. 28–47.
9. Забара І.М. Міжнародний правопорядок: до питання передумов, сфери встановлення і періодизації (теоретичні аспекти). *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2016. Вип. 127. С. 87–94.
10. International Energy Agency, «World Energy Outlook» (2023). URL: <https://www.iea.org/reports/world-energy-outlook-2023>.
11. Talus K. EU Energy Law and Policy: A Critical Account. Oxford University Press (2013). URL: <https://global.oup.com/academic/product/eu-energy-law-and-policy-9780199686391?cc=ua&lang=en&#>.
12. Journal of World Energy Law & Business, Oxford Academic (2024). URL: <https://academic.oup.com/jwelb>.